

MIDA TEEB *TEGEMA*-VERB HOIDJAKEELES

Reili Argus

Tallinna Ülikool

Kokkuvõte. Esimese keele omandamist mõjutab lapsele suunatud keel ehk hoidjakeel, mis pakub lapsele loomuliku keele sellise statistilise struktuuri, kus tõuseb esile mingi keelesüsteemi osa kõige sagedasem, üldisem, prototüüpsem, kesksem ning kõige lihtsam element. Hoidjakeeles esineb teistest verbidest sagedamini verbi *tegema*. Selle verbi ühendite hulk ja laad muutub lapse kasvades. Üldjoontes võib *tegema*-verbi tugiverbi-konstruktsioonid lapsele suunatud kõnes jaotada kolme suuremasse rühma: kõige enam esineb selliseid ühendeid, kus *tegema*-verbiga esineb koos mõni onomatopoeetiline sõna; *tegema*-verbi ja adverbil või adjektiivil ühendeid, millega rõhutatakse teelisust, leidub mõnevõrra vähem ning umbes neljandiku moodustavad *tegema*-verbi ja noomeni üendid. Püsiühendite ja rutiniseerunud mallide suur hulk (moodustavad lapsele suunatud kõnes *tegema*-verbi konstruktsioonidest peaaegu poole) annab alust oletada, et lapsega kõneleja eelistab kasutada n-õ valmis kujul keeletükke. Kuigi *tegema*-verbil on oma roll nii leksika kui ka süntaksi omandamises, ilmneb tema olulisus kõige selgemalt vormimoodustuse omandamise kontekstis: just sellest verbist esineb lapsele suunatud kõnes kõige enam eri vorme ning just see on üks kahest varakult omandatud vormimoodustusega verbe ka lapse kõnes.

Märksõnad: esimese keele omandamine, tugiverbi konstruktsioonid, lapsele suunatud kõne, hoidjakeel, lastekeel

1. Tugiverbikonstruktsioonide rollist hoidjakeeles ja lastekeeles

Verbimorfoloogia on lastekeeleuuringute keskpunktis olnud aastakümneid, alates juba Roger Browni 1973. aasta uurimusest (Brown 1973). Siiani on aga vähe vaadeldud seda, kuidas mõju-

tab verbimorfoloogia omandamist lastele suunatud kõne. Lapsele suunatud kõnet ehk hoidjakeelt eristavad täiskasvanule suunatud kõnest kindlad tunnused. Eesti keele omandamise kontekstis on lühidalt kirjeldatud noomeni muutemorfoloogia omandamisega seotud erijooni, nagu deminutiivtuletus muuttüübinihke teenistuses ning teatud muuttüüpide ja morfofonoloogiliste mallide eelistamine (Argus 2008: 37–38, 126), verbimorfoloogiat ja verbikeskseid konstruktsioone eesti hoidjakeeles seni põhjalikumalt uuritud ei ole.

Konstruktsioonigrammatika keskne seisukoht on, et kui laps kuuleb mingit verbi väga sageli mingis kindlas süntaktilises ümbruses, siis aitab see tal verbi tähenduse viia kokku mingi kindla süntaktilise malliga. Goldberg jt on leidnud, et emad kasutavadki mingeid kindlaid verbe esialgu ainult mingis kindlas lausemallis. (Goldberg jt 2004) Seega on verbikesksete konstruktsioonide semantika ja süntaksi arengu taga (ehk oskuse taga siduda mingi kindla verbi semantika mingi kindla malli ehk süntaksiga, Sethuraman ja Goodman 2004: 60) hoidjakeel, sest väidetavalt järgivad lapsed enne kolmeaastaseks saamist väga täpselt hoidjakeeles esinevaid kindla verbiga kasutatavaid lausemalle (Cameron-Faulkner jt 2003 ning Theakston jt 2001). Lisaks on leitud, et teatud kindlat tüüpi konstruktsioonides esinevad esialgu ainult mingid kindlad verbid. Sethuraman ja Goodman väidavad, et laste vanuses 20 ja 28 elukuud kasutavad vanemad lastele suunatud kõnes sellistes transitiivse verbi konstruktsioonides, kus on väljendatud mingile objektile otseselt suunatud tegevus, kõige sagedamini verbi *tegema* (inglise verb *do*) (Sethuraman ja Goodman 2004: 63)¹. Laste varaste lausemallide põhjaks arvataksegi olevat teatud kindlate verbide (*tegema*-verb seal hulgas) positsioonilised mallid (Lieven jt 1997: 208).

Tomasello ei ole aga päris nõus Sethuramani ja Goldbergi väitega, et kõikidel esimestel verbikonstruktsioonidel on üks või

¹ Samas leiavad autorid, et verb *tegema* (ingl keeles *do*) ei esine mitte sugugi sama sageli laste enda kõnes ja et põhjuseks võib olla kõnealuse verbi liiga suur abstraktsuse aste.

enam keskset struktuuri, mis on enamasti tugiverbikonstruktsioonid (näiteks daativiga on keskseks konstruktsiooniks peetud verbi 'andma' konstruktsioone), ja et lapsed alustavad verbikonstruktsioonide omandamist just tugiverbikonstruktsioonidest, mis on lihtsamad ja mis seega domineerivad omandamise algusfaasis. Tema arvates on leksikaalselt tühjad verbid (Tomasello kasutab terminit *light verbs*) ka omandamise algusfaasis kasutusel väga eri kontekstides ja mitte alati ei ole tegemist tugiverbiga. Tomasello väitel on transitiivsetes konstruktsioonides kohe algusest peale lapsel kasutusel mitu eri verbi umbes sama sagedusega ja et omandamise kontekstis ei saa rääkida ühest kindlast kesksest verbist (Tomasello 2003: 121–122).

Intransitiivsete verbide omandamist vaadelnud Anat Ninio väitel ei saa aga keeleomandamise algusetapi puhul rääkida puhtalt leksika või puhtalt reeglite õppimisest, vaid et loomuliku keele statistiline struktuur teeb võimalikuks selle, et omandamine on selles keelelise arengu järgus ühtaegu nii leksika kui ka reeglite loomise õppimine. Mingi kindla keelesüsteemi osa omandamine algab sellistest üksustest, mis on selle süsteemi n-ö parimad esindajad – kõige sagedasemad, seega ka üldisemad, prototüüpsemad, kesksemad ning kõige lihtsamad elemendid. Selliste esimeste väga üldiste elementide abil omandatakse mingid kindlad lausemallid, näiteks algab inglise ja heebrea keeles transitiivsete lausemallide omandamine mõnest n-ö mudelist, milles esinevad kõige sagedamini verbid tähendusega 'tahtma', 'tegema', 'saama', 'andma' või 'võtma'. (Ninio 1999: 112–113)

Siinse artikli alusmaterjaliks on valitud *tegema*-verb eelkõige seetõttu, et kuigi see paikneb kõikide verbide hulgas sageduselt kuuendal kohal, on Muischnek (2005: 17) „Eesti keele sagedussõnastiku”, püsiühendite andmebaasi, tuumverbide loendi andmeid ja verbide polüseemsust arvestades leidnud, et *tegema* on kõige sagedamini verbikeskseid püsiühendeid moodustav verb, see kuulub eesti keele tuumverbide hulka tänu oma üldmõistelisusele, grammatilisele funktsioonile ja suurele sagedusele. Lisaks omandatakse *tegema*-verb ühena esimestest verbi-dest (Tragel 2003: 157 ja Argus 2004: 46).

Siinse kirjutise üldine eesmärk ongi vaadelda, kuidas *tegema*-verbi ühendite kasutus vanema kõnes lapse kasvades muutub

ning milline roll on üldse *tegema*-verbil lapsele suunatud kõnes. Kuna Kadri Muischneki andmetel on 30% verbi *tegema* kasutustest ajakirjanduskorpuses tugiverbilised (Muischnek 2005: 17), keskendutakse järgnevas analüüsis esmalt *tegema*-verbile kui **tugiverbile** ning vaadeldakse, kui suur hulk *tegema*-verbi konstruktsioonidest lapsele suunatud kõnes on tugiverbilised ning kas nende konstruktsioonide hulk lapse kasvades muutub.

Muischneki väitel on *tegema* tugiverbina selline verb, mis ei kombineeru noomenitega nii vabalt kui teised tugiverbid ning suurem osa *tegema*-verbi konstruktsioonidest on püsiühendid (Muischnek 2005: 17). Seega võimaldab just selle verbi analüüs demonstreerida, kui suure hulga tugiverbikonstruktsioonidest moodustavad lapsele suunatud kõnes **püsiühendid** ehk kui palju võib olla selliseid malle, mille laps saab täiskasvanu kõnest n-ö tervikuna kätte ja ka omandab tervikuna.

Muischneki andmetel aitab tugiverbi kasutamine tuua lauses esile tähendusnüansse, mida täistähendusliku verbiga on raskem väljendada, näiteks muidu intransitiivse verbi ja objekti ühendi kasutamisel saab väljendada perfektiiivsust või imperfektiivsust (Muischnek 2005: 34). Sellest lähtuvalt on ka siin vaatluse all, kuid võrd on lapsele suunatud kõnes kasutatud *tegema*-verbi selleks, et väljendada lihtsalt tegevust (nt *tegi kükke*) või on sagedamini selle verbiga väljendatud tegevusel ka tulemus (*tegi pissi püksi*), teisisõnu: kas lapsele suunatud kõne puhul võib *tegema*-verbi kasutamise olulisim eesmärk olla **aspektilisuse** väljendamine.

Kuna *tegema*-verb on eriti just tugiverbikonstruktsioonides leksikaalselt tühjenenud ega mängi olulist rolli leksika omandamises, võib selle verbi olulisus seisneda hoopis **grammatika omandamises**. Kui *tegema*-verb aitab lapsel muutmorfoloogiat omandada, peaks just selle verbi vormistik olema nii hoidja- kui ka lapsekeeles võrreldes teiste verbide vormide hulgaga oluliselt suurem. On leitud, et morfo(fono)loogiliste mallide omadused, nagu läbipaistvus ja sagedus, mängivad morfoloogilise süsteemi arengus väga olulist rolli (Bittner jt 2003: XVIII), mis tähendab, et laps valib teatud kontekstist teatud vorme, mis on sagedasemad ja läbipaistvad. Samad tegurid võivad olla olulised ka morfosüntaktiliste mallide omandamisel ning seetõttu on ka alljärg-

nevas vaatluses nii *tegema*-verbi tugiverbilise olemuse kui ka püsiühendites esinemise juures peatunud nende kahe teguri võimalikul mõjul.

2. *Tegema*-verbi hulk keelematerjalis

Siinse analüüsi alusmaterjalina on kasutatud spontaanse kõne lindistusi (Hendriku korpus CHILDESis²) lapse vanusest 1;8–2;5, kokku 205 minutit. Kuigi analüüsitud on nii lapsele suunatud kõne kui ka lapse enda kõne, on vaatluskeskmes siiski just esimene.

Hoidjakeeles esineb *tegema*-verbi kõikides lindistustes kokku 219 korral. Sageduselt jääb *tegema*-verb hoidjakeeles *olema*-verbi järel teisele, lapse keelekasutuses aga alles viiendale kohale (vt tabel 1).

Tabel 1. Verbide sagedusjärjestus (arvestatuna esinemisjuhtudes)

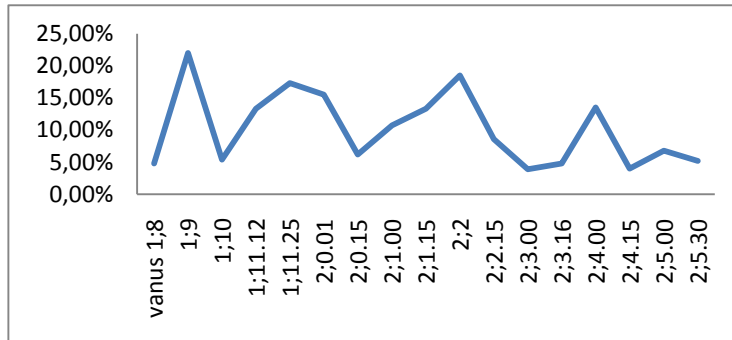
Lapsele suunatud kõne	Lapse kõne
1) <i>olema</i> (224)	1) <i>olema</i> (84)
2) <i>tegema</i> (219)	2) <i>panema</i> (34)
3) <i>panema</i> (168)	3) <i>minema</i> (21)
4) <i>saama</i> (83)	4) <i>saama</i> (15)
5) <i>minema</i> (50)	5) <i>tegema</i> (11)

Seega on selgelt näha, et verbil *tegema* on oluline roll just lapsele suunatud kõnes. Esitatud sagedusjärjestus annab tuge Sethuraman ja Goodmani (2004: 63) väitele, et *tegema*-verbi kasutuses on lapse ja lapsevanema kõne puhul märgata teatav asümmeetria ning laste kõnes on see verb väiksema kasutusagedusega.

Joonis 1 annab ülevaate *tegema*-verbi konstruktsioonide esinemissagedusest ja selle muutumisest lapsele suunatud kõnes ning sellelt võib näha, et *tegema*-verbi sagedus hoidjakeeles on

² <http://childes.psy.cmu.edu/> (8.04.2010)

dialogiti üksjagu erinev³: esinemisjuhtude hulk ulatub 5%-st kuni 20%-ni kõikidest verbisõnedest (viimasel juhul kokku 15 *tegema*-verbi kasutusjuhtu tunniajalises lindistuses). Kõige rohkem esines *tegema*-verb ühes dialogis ema kõnes 33 korral, lapse vanuses 2;2.16. Lapse vanuse kasvades *tegema*-verbi kasutusjuhtude arv hoidjakeeles mõnevõrra väheneb⁴ ning alates vanusest 2;2 enam üle 15% ei tõuse.

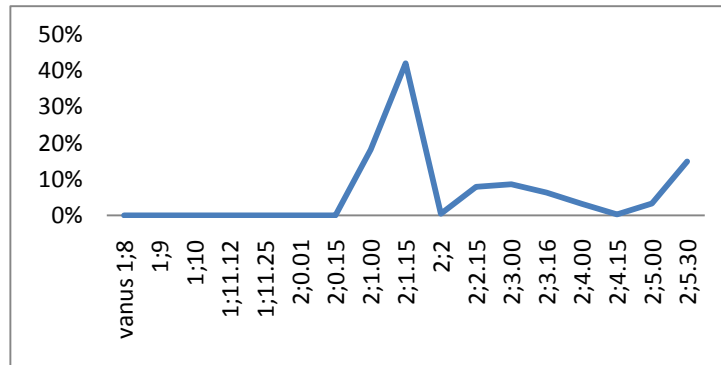

Joonis 1. *Tegema*-verbi osakaal kõikide verbisõnedes hulgas lapsele suunatud kõnes.

Lapse varases kõnes *tegema*-verbi (ega ka teisi verbe) enne kaheaastaseks saamist esialgu ei esine (vt joonis 2) ning esimene *tegema*-verbi kasutus on registreeritud lapse kõnes vanuses 2;1. Sarnaselt lapsele suunatud kõnega ilmneb ka lapse kõne andmetest dialogiti *tegema*-verbi väga erinev kasutussagedus – näiteks vanuses 2;1.15 lindistatud dialogis moodustas üle 40% kõikidest verbisõnedest *tegema*-verb (vt joonis 2).

³ *Tegema*-verbi sagedus jääb tunduvalt alla *olema*-verbi sagedusele, samas kuulub see verb viie sagedasema verbi hulka.

⁴ *Tegema*-verbi kasutusjuhtude arv ühes lindistuses on märkimisväärne veel seetõttu, et vaatlusperioodi lõpu lindistused on kestuselt pikemad kui vaatlusperioodi alguse lindistused.

Joonis 2. *Tegema*-verbi osakaal kõikide verbisõnede hulgas lapse kõnes.

Samas, kui arvestada aga seda, et selles vanuses lindistatud dialoogis leidis üldse kokku seitse verbisõnet ning neist kolme puhul oli tegemist *tegema*-verbiga, ei saa vastavaid andmeid kuigi ülevaatlikuks pidada ning väita saabki ainult seda, et kõnealuse verbi kasutussagedus lapse kasvades suureneb.

3. *Tegema* kui tugiverb

Tugiverbikonstruktsiooniks on eesti uurimustes laiemalt nimetatud verbi ja noomeni ühendit, mille tähenduse annab noomen(ifraas) ja verbi ülesanne on vormistada grammatilisi kategooriaid, nagu aeg, isik, tegumood jne. Tugiverbi noomeni kohta on öeldud, et see väljendab sündmust (tegevust, tegu, protsessi või juhtumit). Enamasti on tugiverbikonstruktsioone käsitletud süntaktilisest vaatenurgast (vt nt Muischnek 2005: 11–12).

Siinses analüüsis on tugiverbiühendit mõistetud laiemalt ning lähtunud pigem semantilistest teguritest ning seetõttu tugiverbikonstruktsioonide hulka arvatud kõik *tegema*-verbi ühendid, kus *tegema* on semantiliselt tühjenenud ning kus kogu ühendit oleks võimalik ühe verbiga asendada (näiteks *teeb kaak-kaak* > *kaagutab*, *teeb mustaks* > *määrrib*). Seega kuuluvad siinses ana-

lüüsis tugiverbikonstruktsioonide hulka ka *tegema*-verbi ja ad-
verbi ühendid, nagu *tegi katki*, *tegi lahti*, mis tavaliselt määrat-
letakse lihtsalt ühendverbidena, ning verbi ja adjektiivi ühendid,
nagu *tegi mustaks* 'määrís'. Tugiverbilisteks konstruktsiooni-
deks ei ole peetud neid *tegema*-verbi kasutusjuhtumeid, mille
puhul ühe verbiga asendamine ei ole võimalik (nt *mis teed?*, *mi-
dagi ei ole teha*, *mis me teeme?* jt).

Analüüsitud materjalist nähtub, et lapsele suunatud kõnes on
tugiverbilisi *tegema*-verbi ühendeid lapse vanuses 1;8–2;5 pisut
vähem kui mittetugiverbilisi, kusjuures mõlemat tüüpi ühendite
hulk jääb tavaliselt tunniajases lindistuses 8–10 esinemiskorra
piiresse. Mõnes dialoogis, kus esineb mittetugiverbilisi *tegema*-
verbi ühendeid rohkem, domineerivad sellised, kus verbi *tegema*
on kasutatud *joonistama*-verbi asemel justkui omamoodi pro-
verbina⁵ (*teeme* 'joonistame' *onule mütsi pähe* lapse vanuses
1;8; *teeme muru* 'niidame muru' lapse vanuses 2;4). Selliseid
proverbilaadseid kasutusi on kogu *tegema*-verbi konstruktsioonidest
pea kolmandik (33%). Ülejäänud kordadel kasutab vanem
oma kõnes *tegema*-verbi abstraktsemas ja rutiinses tähenduses,
küsides kõige sagedamini lihtsalt *Mis teed?* või *Mis me nüüd
teeme?*, *Kas nii tehaksegi?* Üsna sarnased andmed *tegema*-verbi
kõige sagedasemate kasutusviiside kohta lapsele suunatud kõnes
on saanud ka Sethuraman ja Goodman (2004: 62).

Dialoogiti võib *tegema* tugiverbiliste kasutuste hulk tugevalt
varieeruda: on neid dialooge, kus pea kõik *tegema*-verbid on ka-
sutusel tugiverbina, aga on ka neid, kus tugiverbiliste konstruktsioonide
hulk on ainult 20% piires. Kui arvata kokku kõik siinse
artikli aluseks olevad dialoogid, siis selgub, et *tegema*-verb esi-
neb tugiverbina lastele suunatud kõnes siiski suurema sagedu-
sega kui näiteks Kadri Muischneki (2005: 17) analüüsitud aja-
kirjanduskorpuse materjalis – lapsele suunatud kõnes oli 45%
tegema-verbi sisaldavatest konstruktsioonidest selliseid, kus *te-
gema* esines tugiverbina (ajakirjanduskorpuses oli tugiverbilisi
ühendeid 30%). Lapse vanuse kasvades tugiverbiliste *tegema*-
verbi ühendite osakaal kõikide *tegema*-verbi kasutuste hulgas

⁵ Termin kohta vt Muischnek 2006a: 8 või Trigel 2003: 45.

oluliselt ei muutu, kuigi dialoogiti on see erinev, ja jääb lapse vanuses 2;5 ligikaudu 40% piiresse.

Tugiverbilised *tegema*-verbi ühendid võib omakorda jaotada kolmeks. Kõige suurema hulga, ligikaudu poole, moodustavad *tegema*-verbi ja mõne onomatopoeetilise sõna ühendid, nagu *kägu ei tee kaak-kaak*, (auto) *teeb tuut-tuut*, *teeb kõmm*, *teete sulla-sulla*, *tegi viu-viu* jts. Selliste ühendite kasutuse taga võib näha püüdu hõlbustada nii tähenduse (häälightsus on ikoonilisem ja kergemini objektiga seostav kui teised sõnad)⁶ kui ka muute-morfoloogia omandamist: *tegema*-verbi ühendist on kergem eri vorme moodustada kui vastavast tuletisest, nt on ühendi *teeb tuut-tuut* puhul vaja muuta ainult *tegema*-verbi, mille muutevormid on juba varakult ja enamasti tervikuna omandatud, tule-tise *tuututab* puhul tuleb lapsel ära õppida kogu vormistik. Kõik eelmainitud onomatopoeetilised sõnad on lapse kõnes olemas juba enne kaheaastaseks saamist ning võib oletada, et ema püüabki kasutada just neid sõnu, mis on lapsel juba omandatud. Seega on selliste ühendite sagedase kasutamise üheks võimalikuks põhjuseks vanema püüd pakkuda lapsele omandamiseks tavalisest verbist tunduvalt läbipaistvam ja tuttavatest elementidest koosnev ühend.

Nii nagu on mõnel juhul raske määratleda, kas tegemist on onomatopoeetilise sõnaga või lihtsalt reduplikatiiviga (vt nt Argus 2005), on siinseski materjalis rohkem või vähem onomatopoeetilisi ühendeid, näiteks eelmainitute kõrval ka reduplikatiive, nagu *tegi ai-ai* või *tegi mämm-mämm*, mille puhul on helijäljendus küsitav. Selge on aga siiski selliste ühendite sarnane roll omandamise käigus: tegemist on *tegema*-verbi sagedase (ja ilmselt juba mõne omandatud muutevormi) ja muutumatute ja varem omandatud reduplikatiivide ühenditega, mida paistab lapsel olevat kergem kasutada kui vastavaid verbe. Võrreldagu siinkohal näiteks kas või sagedast hoidjakeelset ühendit *tegi mämm-mämm*, kus muutub ainult *tegema*-verb, ja verbi *sööma*, mille puhul tuleb omandada ka tüvevaheldus. Nii onomatopoe-

⁶ Ka teiste keelte omandamise alastest uuringutest on selgunud, et lapsed õpivad onomatopoeetilisi verbe tunduvalt hõlpsamini kui tavalisi (Mutsumi jt 2008: 54).

tiliste sõnade kui ka lihtsalt redupliktiivide ja *tegema*-verbi ühendite puhul võib väita, et need on väga tunnuslikud just hoidjakeelele ja täiskasvanuile suunatud kõnes sedalaadi ühendeid üldjuhul ei esine.

Ülejäänud tugiverbiühendid jaotuvad kaheks: *tegema*-verbi ning määr- või omadussõna üendid, nagu *tegi katki*, *tegi lahti*, *tühjaks teed*, *tegi puhtaks*, *tegi mustaks*, ning *tegema*-verbi ja noomeni üendid, nagu *tegi pissi püksi*, *teeb haiget*, *pai teed*, *tegi häält*. Ka viimasesse rühma liigituvad mõningad redupliktiivid, näiteks *tegi häbi-häbi*, *tegi pai-pai*.

On arvatud, et varase keeleomandamise perioodil keskenduvad lapsed pigem sündmusetüübile kui verbi semantilisele sisule ning et viimaste puhul on oluline väljendada hästi selgelt teelisust. Schulz jt (2001: 409) väidavad, et saksa keeles võimaldavad verbid tähendusega 'lahti tegema', 'kinni panema' väljendada teelisust eksplitsiitsemalt kui lihtverbid. Muischneki sõnul võimaldab erinevate tugiverbikonstruktsioonide kasutamine esitada sama sündmust eri vaatepunktidest ja asetada esiplaanile sama sündmuse eri osalisi (Muischnek 2005: 34). Eelkirjeldatud esimest tüüpi ehk adverbilise või adjektiivilise ning *tegema*-verbi konstruktsioonid võimaldavadki tuua esile tegevuse jaotumise ajas: adverbiga saab rõhutada sündmuse-tegevuse teelisust, nt ühendite *tegi katki*, *teed lahti*, *tühjaks teed* koosseisus on erinevalt lihtverbidest protsessi lõpp-punkt juba eksplitsiitne. Laps aga ei tajugi sageli *tegema* ja adverbilise ühendites *tegema*-verbi kui leksikaalset üksust, selle tähendus ei ole ka kommunikatsiooni seisukohast oluline, ning ta võib jätta selle üksuse üldse lausest välja:

*CHI: mina ikka kapoti selle **lahti**

*CHI: üks selle **tahti** [: lahti] (lapse vanus 2;6).

Keeleomandamiskirjandusest võib leida viiteid selle kohta, et lastel on raskem omandada just verbide tähendusi, kuna verbid ei ole nii konkreetsed kui objektid, mis on lisaks tähenduse paremale piiritletavusele ruumis ka ajas paremini jälgitavad. Näiteks ongi väidetud, et kuna keeleomandamine toimub jagatud tähelepanu situatsioonis (vt mõiste kohta Tomasello 2003: 3), on

objekte kergem omandada kui verbe sellepärast, et objektidele on kergem oma jagatud (visuaalset) tähelepanu suunata (Schulz jt 2001: 407). Lisaks on võimalik noomeni ja verbi ühendi kasutamisel asetada tähelepanu keskmesse sündmuse eri vaatepunkte, eesti keeles on võimalik objekti ja verbi ühendiga väljendada veelgi konkreetsemalt tegevuse perfektiivsust kui lihtverbiga. Näiteks ühend *tegi pissi püksi* asetab tähelepanu keskmesse tegevuse tulemuse. Samuti nagu adverbi või adjektiivi ja *tegema*-verbi ühendites, kasutab laps neid sageli hoopis nii, et jätab *tegema* kui leksikaalselt tühja elemendi lausungist välja:

*CHI: Ninnu süüa ei.

*EMA: Ninnu süüa ei tee? (lapse vanus 2;1)

Mõnede noomeni ja *tegema*-verbide ühendite puhul ei ole aga ilmselgelt tähelepanu keskmes tegevuse perfektiivsus: näiteks ühendite *tegid pai* või *teeb haiget* puhul ei ole tegevuse lõpptulemus, näiteks *pai*, pärast tegevuse lõppu vaadeldav. Nende ühendite puhul on aga tegemist sagedaste püsiühenditega.

Kuna kõikidest *tegema*-verbi ühenditest moodustavad objekti ja *tegema* ühendid kolmandiku ning neist omakorda perfektiivsust rõhutavad ühendid umbes poole, ei saa kindlalt väita, et *tegema*-verbi ja noomeni või adverbi ühendite puhul oleks kõige olulisem roll perfektiivsuse selgemate väljendusvõimaluste kasutamisega. Pigem paistab, tegemist olevat nii semantiliselt, leksikaalselt kui ka morfoloogiliselt läbipaistvama konstruktsiooni eelistamisega.

Tugiverbikonstruktsioonide olemus hoidjakeeles muutub mõnevõrra vastavalt lapse vanusele. Vaatlusperioodi alguses, vanuses aasta ja kaheksa kuni üksteist kuud domineerivad hoidjakeeles onomatopoeetiliste sõnade ja *tegema*-verbi ühendid. Adverbi või adjektiivi ja *tegema*-verbi ühendeid on sel perioodil hoidjakeeles vaid üksikuid, kuid nende hulk suureneb märgatavalt alates lapse vanusest 1;11. Ka noomeni ja *tegema*-verbi ühendite hulk kasvab vanuses 1;11 ning jääb üldjoontes samaks kogu vaatlusperioodi jooksul (kaks kuni neli eri ühendit igas lindi- distuses). Onomatopoeetiliste sõnade ja *tegema*-verbi ühendite hulk tasapisi hoidjakeeles väheneb ning kui vaatlusperioodi al-

guses oli neid 4–6, siis vaatlusperioodi lõpus 1–2 igas linds-
tuses.

Vaadeldes *tegema*-verbi ühendeid lapse kõnes, võib märgata, et vaatlusperioodi alguses kuni vanuseni 2;2 kasutab laps *te-
gema*-verbi ainult tugiverbina, nt *süüa ei tee*, *katki tegi*, kuid alates vanusest 2;3 hakkab suurenema selliste *tegema*-verbi ka-
sutuste hulk, kus tegemist ei ole tugiverbikonstruktsiooniga ning
vaatlusperioodi lõpus on tugiverbilisi *tegema*-verbi kasutusi
umbes sama palju kui teisi. Päriskõne rutiinväljendeid, nagu *Mis
teed?* lapse kõnes siiski ei esine, ja seda ilmselt lapse ja täiskas-
vanu vahelise vestluse eripärast tulenevalt.

4. *Tegema*-verb püsiühendeis

Püsiühendina on käsitletud kahe või enama sõna(vormi)
ühendeid, mida on mingi tähenduse väljendamiseks tavaks koos
kasutada. Need on keelendid, mida inimese mälu arvatavasti
talletatakse tervikuna (Muischnek 2006: 12). Püsiühendi puhul
on tegemist kollokatsiooniga, kus tervikut on võimalik mõista
osade tavatähenduse kaudu, kuid ühendit kasutatakse mingi ta-
vapärase olukorra kirjeldamiseks, nad on rutiniseerunud (vt
Muischnek 2006: 17).

Paljud keeleomandamise uurijad on arutlenud selle üle, kui
suur osa keelesüsteemist omandatakse terviküksustena ning kui
suurt osa mängib süsteemiloome. Vihmani järgi võib tervikutena
omandamine esimese ja teise keele puhul olla eri määral raken-
datud, st et esimese keele omandamisel ei ole terviküksustena
omandamine sugugi nii valdav kui just teise keele omandamisel
(Vihman 1982: 267). Seetõttu ongi siinkohal oluline vaadelda ka
seda, kui palju on lapsele suunatud kõnes neid ühendeid, mis
oleks potentsiaalselt lapsele kättesaadavad tervikuna. Kontrol-
lides siinses analüüsmaterjalis esinenud *tegema*-verbi ühendite
esinemist eesti keele püsiühendite andmebaasis⁷, selgus, et 17%-
l juhtudest esines *tegema*-verb hoidjakeeles mingi püsiühendi

⁷ (<http://www.cl.ut.ee/ressursid/pysiyhendid/kasutajaliides?query=>)
(09.04.2010)

koosseisus. Kõige sagedasemad sellised ühendid olid *katki tegema, lahti tegema* ja *pai tegema*.

Suurel määral rutiniseerunuks võib lugeda ka sellised väljendid nagu *Mis teed? Nii ei tehta!* ja *Midagi pole teha*, mis on samuti hoidjakeeles väga sagedased ja moodustavad kogu lapsele suunatud *tegema*-verbi ühenditest 31%. Seega võib väita, et rutiniseerunud mallid ja püsiühendid kokku ehk konstruktsioonid, mille saab laps põhimõtteliselt omandada tervikuna, moodustavad lapsele suunatud kõnes esinevatest *tegema*-verbi ühenditest peaaegu poole.

Võrdluseks olgu mainitud, et lapse enda kõnes eelmainitud rutiniseerunud *tegema*-verbi ühendeid ei leidu. Võib arvata, et hoolimata sellest, et lapsega kõnelev täiskasvanu sedalaadi ühendeid sageli kasutab, valib laps keelevahenditest ikkagi sellise, mida tal endal konkreetses kõneolukorras vaja läheb ning kuna varasel keeleomandamise perioodil juhib lapse ja täiskasvanu vahelist vestlust enamasti täiskasvanu (sageli lausungitega, nagu *Mis teed? Nii ei tehta!*), ei olegi lapsel endal sedalaadi ühendeid vaja kasutada.

5. *Tegema*-verbi vormimoodustus

Vaadeldes *tegema*-verbi vormimoodustust, selgub, et hoidjakeel pakub lapsele just nimelt sellest verbist kõige ulatuslikuma muuteparadigma: *tegema*-verbist esineb pea igas lindistuses kõige suurem hulk eri vorme. *Tegema* ei ole küll esimene verb, millest laps miniparadigma moodustab⁸. Varem tekivad lapse keelekasutusse *olema*- ja *panema*-verbi miniparadigmad ning *tegema*-verbist tekib esimene miniparadigma alles pärast eesistatud kaht verbi. Samas on aga perioodil, mil lapse kõnes esineb pea igast verbist ainult üks vorm, *tegema*-verb igas lindistuses esindatud alati vähemalt kahe vormi vastandustega.

Kõnealuse verbi paradigma on hoidjakeeles esindatud kõige vähem kolme eri vormiga ühes dialoogis, aga kõige enam lausa 13 eri vormiga lapse vanuses 2;2. Alates vanusest 2;3 jääb *te-*

⁸ Miniparadigma mõiste kohta vt Argus 2008.

gema-verbi miniparadigmade suurus siiski tasapisi väiksemaks ja lindistustest võib leida keskmiselt 7–8 eri vormi. Võrreldes *tegema*-verbi vormide hulka hoidjakeeles teiste verbide omaga, selgub, et nii ulatuslikku paradigmat ühestki teisest verbist hoidjakeeles ei ole. *Tegema*-verbile järgnevad paradigma suuruselt *olema*-verb kõige rohkem kuue eri vormiga ühes lindistuses ning *panema* ja *minema* 5–6 eri vormiga. Lapse kasvades suureneb teiste verbide vormivalik: kui näiteks lapse vanuses 1;10 esines lapsele suunatud kõnes ainult kolmest verbist rohkem kui kaks eri vormi, siis lapse vanuses 2;5 on rohkem kui kolme vormiga esindatud 6 verbi.

Hoidjakeele verbide vormivalikut vaadeldes on ilmne, et mingil keelelise arengu perioodil (siinse materjali puhul võib oletada, et lapse kaheaastaseks saamise ajal) pakub vanem lapsele sellist keelevarianti, kus domineerib üks kindel ja ka fonoloogiliselt lihtne verb oma paljude vormidega. Lapse kasvades jääb kõnealuse verbi vormistik tasapisi väiksemaks ning suureneb teiste verbide vormihulk.

6. Kokkuvõtvalt *tegema*-verbi rollist hoidjakeeles

Analüüsitud keelematerjal näitas, et verbil *tegema* on eesti keele omandamise kontekstis oluline roll. Et *tegema*-verb on lapsele suunatud kõnes võrreldes teiste verbidega väga sage ning lapse kasvades selle verbi ühendite sagedus mõnevõrra väheneb ning ka laad mõnevõrra muutub, on alust oletada, et ka eesti keeles on selle verbi puhul tegemist sellise verbiga, mis on oluline just nimelt omandamise kontekstis ning täpsemalt keeleomandamise varasel perioodil.

Kuigi vaadeldud materjal andis toetust ka Michael Tomasello väitele, et leksikaalselt tühjad verbid võivad olla kasutusel erinevates konstruktsioonides ning sugugi mitte alati ei esine nad tugiverbidenä, leidis ometi lapsele suunatud kõnes *tegema*-verbi tugiverbilisi kasutusi tunduvalt rohkem kui Muischneki analüüsitud ajakirjanduskorpuses. See, kas *tegema*-verbi sagedasem tugiverbina kasutamine on iseloomulik üldse suulisele kõnele,

seal hulgas lapsele suunatud kõnele, vajab veel edasist selgitamist.

Kuigi tugiverbikonstruktsioonide hulgas leidus palju ühendeid, kus *tegema*-verbi konstruktsioon võimaldas tuua esile kas tegevuse jaotumise ajas ehk rõhutada sündmuse-tegevuse teelisust või perfektiivsust, ei saa siiski väita, et *tegema*-verbi ühendite puhul oleks enamasti tegemist aspektilisuse selgema väljendusvõimaluse otsimisega, pigem annab suur hulk onomatopoeetiliste ja reduplikatiivsete sõnade ühendeid alust oletada, et lapsega rääkides eelistatakse nii semantiliselt kui ka morfoloogiliselt võimalikult läbipaistvat, lihtsamat ja üldisemat väljendusviisi.

Rutiniseerunud mallid ja püsiühendid ehk konstruktsioonid, mille saab laps täiskasvanu kõnest jagamata tervikuna, moodustavad lapsele suunatud kõnes esinevatest *tegema*-verbi ühenditest peaaegu poole ning kuigi laps ise sedalaadi malle kuigivõrd ei kasuta, suurendavad need ometi *tegema*-verbi eri vormide üldist sagedust hoidjakeeles. Just kõnealuse verbi vormisagedus osutab sellele, et *tegema* on oluline nimelt muutemorfoloogia omandamise kontekstis: selle verbi vormistik on hoidjakeeles teiste verbide omast tunduvalt laiem. Seega aitab hoidjakeelele omane *tegema*-verbi ühendite sage kasutamine lapsel omandada ka muutemorfoloogiat. Kõnealuse verbi ühendite eelistamise puhul ilmneb omandamistegurite – sageduse ja läbipaistvuse – mõju: vanem valib lapsega suheldes sagedase, üldise ja keskse *tegema*-verbiga konstruktsiooni, mis on lapse jaoks sageli läbipaistvam kui lihtverb.

Reili Argus
Ugala 25
11613 Tallinn
reili.argus@tlu.ee

Kirjandus

Argus, Reili (2004) „Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni“. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 49 (2003), 23–48. Tallinn: Emakeele Selts.

- Argus, Reili (2005) „Imitatiivide kohast lapsekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest“. Margit Langemets, koost., Maria-Maren Sepper, toim. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1* (2004), 19–34. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Argus, Reili (2008) *Eesti keele muutemorfoloogia omandamine*. (Tallinna ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 19.) Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Bittner jt 2003 = Bittner, Dagmar, Wolfgang U. Dressler, Marianne Kilani-Schoch, toim. (2003) *Development of verb inflection in first language acquisition. A cross-linguistic perspective*. (Studies on Language Acquisition 21.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Brown, Roger (1973) *A first language: The early stages*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Cameron-Faulkner jt 2003 = Cameron-Faulkner, Thea, Elena Lieven, Michael Tomasello (2003) “A construction based analysis of child directed speech”. *Cognitive Science* 27, 843–873.
- Goldberg jt 2004 = Goldberg, Adele E., Devin Casenhiser, Nitya Sethuraman (2004) “Learning argument structure generalizations”. *Cognitive Linguistics* 15, 3, 289–316.
- Lieven jt 1997 = Lieven, Elena V. M., Julia Pine, Gillian Baldwin (1997) “Lexically-based learning and the development of grammar in early multi-word speech”. *Journal of Child Language* 24, 1, 187–219.
- Muischnek, Kadri (2005) „Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele“. *Emakeele Seltsi aastaraamat 50* (2004), 11–38. Tallinn.
- Muischnek, Kadri (2006) *Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis tartuensis 17.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mutsumi jt 2008 = Mutsumi Imai, Sotaro Kita, Miho Nagumo, Hiroyuki Okada (2008) “Sound symbolism facilitates early verb learning”. *Cognition*, vol. 109, 1, 54–65.
- Ninio, Anat (1999) “Model learning in syntactic development: Intransitive verbs”. *International Journal of Bilingualism* 3, 111–131.
- Schulz jt 2001 = Schulz, Petra, Karin Wymann, Zvy Penner (2001) “The early acquisition of verb meaning in German by normally developing and language impaired children”. *Brain and Language* 77, 407–418.
- Sethuraman, Nitya, Judith C. Goodman (2004) “Children’s mastery of the transitive construction”. *Proceedings of the 32nd Stanford Child Language Research Forum*, 60–67.

- Theakston jt 2001 = Theakston, Anna L., Elena Lieven, Julian M. Pine, Caroline F. Rowland (2001) "The role of performance limitations in the acquisition of verb-argument structure: an alternative account". *Journal of Child Language* 28, 127–152.
- Tomasello, Michael (2003) *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tragel, Ilona (2003) *Eesti keele tuumverbid*. (Dissertationes linguisticae universitatis tartuensis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vihman, Marilyn May (1982) "Formulas in first and second language acquisition". L. K. Obler, L. Menn, toim. *Exceptional language and linguistics. Perspectives in neurolinguistics, neuropsychology, and psycholinguistics*, 261–284. New York: Academic Press.

Reili Argus: Constructions with the Verb *tegema* 'do, make' in Child Directed Speech. The child directed speech has a great impact on the child language development and offers to the child the statistical structure of natural language, where the most salient position is held by a most frequent, general, prototypical, central and less complex element of a language to be acquired. The verb *tegema* 'do/make' is one of the most frequent verbs in child directed speech in Estonian. The amount and structure of different constructions with the verb *tegema* change as the child's language develops. Light verb constructions with the verb *tegema* can be divided into three main groups: the verb *tegema* with some onomatopoeic word, with an adjective or an adverb and with a noun, while the most sizeable group is the one with onomatopoeic words. Concerning the big amount of formulaic expressions and routines with the verb *tegema* it can be assumed that some kind of ready-made chunks of language are preferred to be used in the child directed speech. Although the verb *tegema* has a role in the acquisition of lexicon and syntax, its most prominent role can be that of facilitating the acquisition of inflectional morphology – the paradigm of the verb *tegema* is the largest one among other verbs both in child directed and the child's speech.

Keywords: first language acquisition, light verbs, child directed speech